A TRANSZILVÁN SZABADELVŰSÉG

TRANSZILVÁNIA SZELLEMTÖRTÉNETE mai napig sincs megírva. Pedig Transzilvániában a gondolatoknak mindig sajátos útja volt s az is kétségtelen, hogy van egy önálló — akár magyar, akár román — transzilván szellemiség is. Ebből következően a politikai eszméknek is megvolt a maguk sajátos fejlődése Transzilvániában s Transzilvánia az eszméket gyakran lényegükben is áthasonította. Európa első közösségi jelenségeiként fellépő nagy nyugati eszmeáramlatok mindig eljutottak Transzilvániáig, de Transzilvánia az eszméket mindig átalakította, befolyásolta és gyakran a maga képére formálta. A keresztyén középkor patrimoniális államszerkezete, amely mindenütt az állami egység kialakulásának első jelensége, — Transzilvániában egy decentralizált állami szerkezethez, a vajdaság intézményéhez vezet; tehát a nagy egységben egy kis egységhez, ami már a politikai intézmények kialakulásának módjait ismerve, mutatja Transzilvánia külön politikai szellemiségének első kezdeteit. A keresztyén középkor elmultával, a kápolnai egyezség már első jele annak, hogy az egységes államszerkezet helyébe a partikuláris érdekek alakította államok lépnek s amikor a reformáció a partikulárizmust és individuálizmust teszi a politikai és társadalmi élet alapelvévé, Transzilvániában megalakul az önálló fejedelemség, mint a kor szellemének megfelelő, de Transzilvánia viszonyai által átalakított államszerkezet. A fejlődés, a történelem szakadatlanul váltakozó eseményei, lassan megőrlik a kis transzilván fejedelemség belső erőit, az önálló fejedelmi Transzilvánia elmulása már nem politikai eszmékben leli magyarázatát, hanem abban, hogy világpolitikai erők összeütközésében állami önállóságát többé megőrizni nem tudta. A Habsburgok Transzilvániájában azonban még tovább él a fejedelmi Transzilvánia politikai és társadalmi folytonossága, a fejedelmi Transzilvánia államhatalmi patriarchalitása társadalmi rendező elvvé válik. Ez a patriarchalitás az akkor már lassan-lassan jelentkező nemzetiségi ellentétek kiegyensúlyozásának egyetlen és az utókor által kellően nem ismert és igénybe nem vett eszköze. A francia forradalom s annak következtében meginduló nagy mozgalmak Transzilvánia önállóságának utolsó jeleit is elmossák s a kifejlődő nacionálizmus számára már nem volt más út, mint az unió.

Erdélyi Magyar Adatbank

A három nagy szellemi mozgalom, — a keresztyén univerzalitás, a reformáció és a francia forradalom, — amelyeknek — mint a szellemi mozgalmaknak általában — szükségképpen politikai formákat is kellett találniok, Transzilvániában is megteremtették a legmagasabb politikai intézményt: az államot — Transzilvánia sajátos arcára formáltan. A keresztyén univerzálizmusban, mely centrális keresztyén államot alkotott, a transzilván vajdaság, a reformáció által befolyásolt újkorban a partikuláris és individuális jellegü transzilván fejecelemség, a francia forradalom által felkeltett nacionálizmus idején Transzilvánia belső energetikája által befolyásoltan előbb unió Magyarországgal, utóbb unió Romániával: a három államalakulás, amelynek szellemi alapjai és gyökerei a kor szellemében és a világpolitikai viszonylatokban egyaránt jelentkeztek.

KÉTSÉGTELEN, hogy napjainkban állandó szellemi forradalomban élünk, melynek a politikai gondolkozásra és intézményekre való kihatását még felismerni és mérlegelni sem tudjuk. A politikai tudomány, amely elhaló eszmények, kihűlő államok, új, virágzó, társadalmakat, nemzeteket és államokat formáló eszmék s ezeknek lassan-lassan történelemmé válása közepette éber gonddal áll őrt az emberiség nagy életigazságai mellett, fokozott érdeklődéssel nézi azt az új eszmevilágot, mely államok és nemzetek belső szerkezetét is átalakítja s kutatja kis és nagy arányokban egyaránt a szellem változása nyomán kialakuló helyzetet. E tanulmány az új korszellem nyomán megváltozott helyzetben kívánja a liberálizmus különleges transzilván politikai s egyben szellemtörténeti jelentőségét, hatását megvizsgálni.

A bevezetőül levont államtörténeti tanúságokkal azt a keretet akartuk megjelölni, amelyen belül egy-egy korszakalkotó nagy politikai eszmének hatnia lehet és hatni is tud. Az államalkotás, az állam sajátos céljainak meghatározása a legmagasabbrendü politikai feladat s az eszme, mely erre tör, mindig a legjelentősebb és a leghatásosabb. Ha Transzilvánia az államalkotásban és fenntartásában jelentkező legnagyobb politikai eszmét a maga képére tudta formálni, tehát saját belső élettörvényeit egy-egy államkeret létesítésében is érvényesíteni tudta, mennyire érvényesítheti egy, az államhoz viszonyítottan másodrendü társadalmi rendező elv: a liberálizmus kérdésében. Az államalkotás ténye s az államkeret formája már determinál, egy adott államon belül a politikai eszméknek mindig különleges értelmük van.

Liberálizmusról sok szó esik még napjainkban, még tartanak körülötte csaták és küzdelmek, lassan-lassan azonban a szellemtörténészek veszik majd birtokukba az eszmét, amely az emberiség sorsát majdnem másfél századon át befolyásolta. A liberálizmusnak általános európai értelme mellett sajátos transzilván jelentősége is volt, e tanulmány egyik célja azt is kimutatni, hogy *volt egy bizonyos liberálizmus Transzilvániában s volt és van egy más transzilván szabadelvűség. A kettő hasonló, de nem ugyanaz.*

Erdélyi Magyar Adatbank

A LIBERÁLIZMUS közkeletű felfogás szerint: az ember szabad és korlátlan érvényesülésre való jogát jelentette az államban, a társadalomban és a gazdasági életben egyaránt. Tulajdonképpen a francia encyklopédisták, később Magyarországon az aufkläristák készítik elő szellemi tartalmát, de a francia forradalomban jelenik meg először, mint politikai eszme, hogy a napoleoni háboruk alatt a nemzeti eszmével és az angol gőzgép feltalálásával meginduló ipari forradalomban a szabadverseny, a korlátlan gazdasági szabadság elvével telitődve, a XIX. század első felének forradalmain, polgárháborúin át a század második felében az emberiség vezető életelvévé válljék. Tulajdonképpen a francia forradalomtól a világháború végéig egy szellemtörténeti korszakban éltünk, a világháború végével indul meg egy másik korszak kialakulása, amely még napjainkban is tart. A XIX. század szellemi értelemben az 1780-as években kezdődik és az 1920-as évekig tart; napjaink viharos történelme nem egyéb, mint a francia forradalom teremtette politikai, társadalmi és gazdasági rendnek a lebontása és helyébe egy új világrend teremtése.

A középkor zárt társadalmi és gazdasági rendje az emberi jogegyenlőtlenség következtében megingott s a francia forradalom ezt rombolta le. Logikus volt, — a fejlődésnek mindig van logikája, még akkor is, ha az fel nem ismerhető, — hogy a középkor feudális rendje után az ember szabad fejlődését és érvényesülését biztosító intézmények keletkeztek. Az új társadalmi rendező elv: a liberálizmus volt.

A liberális elv élt, fejlődött és hatott. Végrehajtja a jobbágyfelszabadításokat, emberi méltóságába helyezi a föld népét, megindítja a nagyipari fejlődést, nemzeti eszméjével szétrombolja a történelmi jogon alakult államokat, egyesíti a nemzeteket. A német és az olasz egység megalkotása, a török-birodalom balkáni uralmának szétbomlása és az osztrák-magyar monarchia felbomlása, helyükön alakuló nemzeti államok — mind ennek eredményei.

Megváltoztatja a gazdasági termelés rendjét és ezzel a középkorban kialakult társadalmi egyensúlyt is. A középkor zárt egységeiben folyó termelés nemcsak a fogyasztással volt arányos, hanem a munkaalkalmak is korlátozva voltak, a mezőgazdaságban a jobbágyság, az iparban a céhrendszer által. A pénznek nincs az a kizárólagos jelentősége, mint később, mikor a termelés egyedüli céljának a pénzt tekinti, mert a jobbágymunkaszervezetben a parasztság sorsa a pénzpiac alakulásától független volt, az ő kötelezettségei a földesúrral, az állammal és az egyházzal szemben természetben állottak fenn s így a mezőgazdasági termelés bizonytalanságát megosztották vele. A keresztyén középkor jogelve szerint a pénz után még kamatot sem volt szabad számítani, tehát a pénz kizárólag csereeszköz és nem értékmérő, vagy éppen termelési tényező volt. A francia forradalom végrehajtja a jobbágyfslszabadításokat Európa-szerte és a föld népe földjének és munkájának szabad ura lesz. De a jobbágyfelszabadítással egyidőben megindul a gőzgéppel dolgozó ipar, s az addig céhbe tömörült ipa-

Erdélyi Magyar Adatbank

rosság, mely jórészt kéziiparos volt és verseny nélkül dolgozott az általa már ismert keresletü piac számára, elpusztul és helyébe lép az emberi munkaerőt már a tőkehaszon, a profit szempontjából díjazó nagyipar, mely a folyton növekvő világszükszükségletet könnyen ellátja.

A tőke, a pénz lesz a liberális gazdasági rend célja, az aranyvaluták bevezetése mérhetetlenül megdrágítja az életet és nehézzé teszi az elsőrendü szükségletek megszerzését. A föld és annak jövedelme, ára és értéke többé már nem az, ami volt. Leomlanak azok a közjogi korlátok, amelyek a föld birtokát privilégiummá tették és így a föld szabad árucikké válik, melynek értékét többé már nem a „pretium affectionis" szabja meg, hanem a tőkehozam. Haszna nem a termeléstől és a munkától függ, hanem a pénzpiac kamatszínvonalától és attól a tőzsdei ártól, melyet a liberális gazdaságpolitika szabadverseny-elméletének hatása alatt a tőzsdei spekuláció jónak látott megszabni. A földmíves, aki eddig földesurától, királyától és egyházától függött és bár emberi szabadság nélkül sorsa megalázó volt, mégis csak termésének eredményéből részesítette őket, most szabaddá vált földjével és munkaerejével együtt, de munkája eredményét már a tőzsde, a pénznek és az árúnak kínálata, a kamat és a tőzsdén folyó szerencsejáték szabják meg.

Az állam viszont a pénzgazdálkodás korában szükségleteit pénzben fejezi ki, a pénz szükséglet tárgya lett tehát minden gazdálkodó számára, aki az egyenlő közteherviselés elvénél fogva az állammal szemben kötelezetté válik és akinek szükségleteit pénzért kell a szabaddá vált „piacon" beszereznie.

Az elproletárizált kisiparosság és a földtől megválni kényszerülő vagy ahoz nem jutó parasztság, akik a gyáripar munkásaivá vagy munkanélküliekké lesznek, alkotják azt a proletáriátust, mely aztán a gyülölet jegyében felfejlődve korunk nagy osztályharcának egyik okozójává válik.

A liberálizmus azonban mindezt nem vette észre, szabadverseny-elmélete, „a laisser faire laisser aller", ha talán alkalmas is volt a társadalmi jogegyegyelőség kezdeti nehézségeinek elhárítására és egy, az élettel való harcban kiképződött és abban győzedelmes elit kiképzésére, a maga vonatkozásaiban a legveszélyesebb elv volt, amelynek logikusan az egyik oldalon a nagy tőkehalmozásra, a másik oldalon a tömegek egyre fokozódó elszegényedésére kellett vezetnie. Az egyre jobban fejlődő, nagy hasznokat biztosító vállalkozások az emberi munkaerő minimális díjazásával megingatják a tarsadalmi egyensúlyt. Egyik oldalon a mértéktelen és jogosulatlan haszon, a másik oldalon a gyűlölet jegyében fejlődő szociálista arcvonal mindinkább fogyasztották a liberálizmus eszmei tartalmát.

Mert volt az is, mély és komoly eszmei tartalma. Az emberi jogegyenlőség, a humánizmus, a jogállam, a nemzeti eszme — mindmind a liberálizmus összefoglaló szellemiségébe tartoznak. Parlamentárizmus és demokrácia azok a politikai intézmények, melyeket életrehozott.

Erdélyi Magyar Adatbank

Jogegyenlősége ma már formális elvvé változott, hiszen a fajelméletek, a fajok különbözőségéről vallott felfogások, melyek a világ társadalmi képét kezdik átalakítani, és a kisebbségekkel bíró nemzeti államok privilégizált jogrendje mutatják, hogy a jogegyenlőség az életben nem egyéb — illuziónál.

Humanizmusa sincs többé, inkább hipokrizissé változott és korunk szociális jellegű átalakulásában nem ez a humánizmus a motor, hanem a marxi osztályharc küzdelmei.

Jogállama is megszünt, a jog abszolut erkölcsi parancsából nincs már semmi napjainkban. Az objektív jog, melynek csak belső, jogbeli tartalma van, nincs többé, és a jogszabály ma már csak norma, amely a törvényhozó szubjektív céljainak szolgálatában áll. Az emberi kultúra a jogállam eszméjében emelkedett a legmagasabbra, de ma már mindez egy elmult korszak nagyszerű emléke csupán.

Nemzeti eszméje, a legnemesebb és legtisztább gondolatok egyike, a maga kegyetlen valóságában kiteljesedvén, napjaink nemzeti állama, s ma már nem az, amit még a liberálizmus annak érzett. A nemzet, amely először mint eszme jelentkezett, még Fichténél is, aki megindítja a nacionálizmus szellemi mozgalmát, elhagyja azt a merőben ideológiai tért, ahol eddig hatott, s kemény valósággá lesz. A nemzet eddig csakis szellemiség volt, ma legkevésbbé az, hanem az élet minden viszonylatában ható és az életviszonyok alakulását döntően befolyásoló tényező. A nemzeti törekvéseket azért a liberálizmus szította nagyra, a szabadverseny, az imperiálizmus eszméi telítik meg e törekvéseket, s szükségképpen uralmi törekvésekké váltak, hogy előbb nemzeti államokat, utóbb pedig a nemzeti államok belső szerkezetét a fajpolitika jegyében alakítsák át.

A parlamentárizmus is, amely kivéve Angliát és Magyarországot, ahol a történeti alkotmányban előzményekkel bír, szintén a liberális kor következménye volt, mint az abszolut hatalom korlátja, de ma már nem az, ami volt. Az általános választójog, a választási visszaélések egyaránt ássák alá tekintélyét azzal a másik elvvel együtt, mely az egy-vezérlő-akarat jegyében a totális államra tör.

A demokrácia, akár mint politikai intézmény, akár mint társadalmi elv, szerves összeköttetésbe került a liberálizmussal, jóllehet a demokrácia nem világnézet, hanem állam- és társadalomszervezeti kérdés, melynek lényege politikailag az, hogy a vezetők kiválasztása demokratikusan történjék, társadalmilag pedig, hogy a nagy tömegek, a széles rétegek emberi méltóságáról gondoskodás történjék. Mussolini és Hittler nem liberálisok, antidemokratáknak mondják magukat, ds alapjában véve csak a liberálizmust utasítják el és nem a demokráciát. Politikájuk alapja mindig a széles rétegek gazdasági és társadalmi védelme.

A liberálizmus, mint a nagy emberi eszmék általában, pályája alatt önmagát élte fel s mindaz, ami benne maradandónak találtatott, az élet szerves részévé vált, de egyéb vonatkozásaiban az élet már túlhaladta s nincs már jelentősége.

Erdélyi Magyar Adatbank

A XIX. század, mely virágzásának kora, elmult visszavonhatatlanul, s korunk más vezető elvet keres. A történelemnek az a kettős, egymást kiegészítő menete, mely egyszer az individualizmust, másszor a kollektivizmust helyezi előtérbe, most jelenleg a kollektivizmus gondolatának időszakában van. A „totális-állam" és a nemzeti és szociális — tehát kollektív — érdekekkel korlátozott kapitálizmus Németországban és Olaszországban, vagy a teljesen kollektív termelés Oroszországban — már egy új világberendezkedés beszédes tényei. Ubi facta loquntur...

Ez ma a liberálizmus állapotának fejlődéstani mérlege. Ha még harcok viharzanak fel körülötte, úgy e harcok mögött a maga minden összetettségével és feszültségével a zsidó kérdés huzódik meg s ma liberális és antiliberális állásfoglalás alatt — legalább is magyar vonatkozásban — mindig az illetőnek a zsidókérdésben elfoglalt álláspontját kell érteni.

A MAGYAR LIBERÁLIZMUS, amely a kiegyezés után Magyarországba olvadt Transzilvánia közéletét is jellemezte, elsősorban gazdaságpolitikai síkon jelentkezett. Az agrár-feudális társadalmi szerkezetű Magyarország gyorsan alakult át a pénz és az ipari tőkeberendezkedés hatása alatt. Rendkívül érdekes folyamat az 1870-es és 80-as évek története Magyarországon. A magyar jogásznemzet, — mondjuk némi büszkeséggel, és amíg e korszak a közjog tekintetében hajszálfínom különböztetésekért önmagát megemésztő harcokat vívott és közjogát ismerte is, ugyanakkor a közjogi és társadalmi jellegében agrár-feudális ország elfogad és törvényekbe iktat, gazdasági politikájának vezető elvévé avat egy olyan gazdasági jogrendet, melyet a merkantil-kapitálizmus elméletírói az ingó vagyon védelmére dekretáltak s ennek folytán a dolgok fejlődése teljesen ellentétes folyamatot mutat: az agrárius ország agrártársadalma szegényedik, az agrár-eltartottak száma egyre csökken, míg az ingótőke összegszerűen, súlyban és befolyásban egyre jobban gyarapszik. A közjogászok parlamentje nem veszi észre, hogy megszavaznak egy váltótörvényt, amelyet egyszerűen a fejlett világkereskedelemmel bíró Hamburg váltótörvényéből fordítanak le s ezzel a magyar társadalom életmódjától teljesen különböző hitelrendszer alapjait vetik meg. A kamattörvény hiánya ijesztő eseteket teremt. Gyorsan megperdül a dob az észak-keleti vármegyékben a közép- és nagybirtokosság feje felett s e vármegyékben, amely teljesen egybeesett a galiciai bevándorlás irányával, a föld már nem a parasztságé lesz, hanem — a bevándoroltaké. A kereskedelmi törvény megint a kereskedelmet részesíti előnyben az agrártársadalommal szemben. Igy mennek a dolgok tovább a maguk útján s a szabadelvüség a kor uralkodó jelszava. A pusztulásnak indult birtokosság, kisiparosság és agrárproletariátus sorsáról s ezeknek a magyar nemzet életében való jelentőségéről — senki sem gondolkozik.

E korszak ellenhatásaként a 90-es években egy baráti kör — Károlyi Sándor és Zelenski Róbert grófok köré csoportosulva — indítja meg azt a nagy agrárpolitikai harcot, amely a liberális

Erdélyi Magyar Adatbank

gazdasági rend megdöntésére irányult, s amelyet akkor „reakciós”-nak bélyegeztek meg, de amely mozgalom ma már Szekfű Gyulánál a történelmi elismerés babérját nyerte el. E korszak harcairól és eszméiről írja Bernát István a Magyar Gazdák szemléje 1936 januári számában (visszaemlékezve a nagyven év előtt megindított harcokra): „Az uralkodó felfogással szemben, nem törődve a várható ellentmondásokkal, elég merészek voltunk kimondani, hogy a francia forradalom nem valósította meg a hozzákötött várakozásokat. A szabadság napja nem egy országban elhomályosult, sőt olyan gyümölcsöket érlelt, melyek nemcsak a szabadságot korlátozzák, hanem lerontják az egyenlőséget is. A nemzetek jobbjai csalódottan sóhajtanak fel, a Franciaországban uralkodó corrupció, az Olaszországot fenyegető zsarnoki uralom, melyet akkor Crispi gyakorol, a Németországban mind nagyobb erőre kapó szociáldemokrata uralom, úgy hittük, elég bizonyíték állításunk beigazolására. Saját hazánk állapotai sem gerjesztenek bennünk lelkesedést. A pénz és vagyon utáni láz nálunk is észrevehető; ezért sok esetben hajlandók vagyunk nemesebb értékeket feláldozni. A nemzetek ösztönszerüleg érzik, hogy ez nincs jól. Világossá lett, hogy azok az elvek, amelyeket követünk, nem biztosíthatják a jövőt. Saját állapotaink romlását akkori felfogásunk szerint annak tulajdonítottuk, hogy ezeket az elveket mellőzve, behódoltunk a merev materializmusnak, a korlátlan önzésnek. A gazdasági törvényhozás szinte kizárólag a merkantil érdekek s a nagy nemzetközi ingótoké szolgálatába állott. Bírálva az elkorcsult, nemesebb tartalmából kifosztott szabadelvűséget, mely uralmának egy százada alatt elveszté legnemesebb tartalmát, mely a gyengék védelmében állott, azt hangoztattuk, hogy az emelkedő adók, a föld termésének alacsony árával szemben a mesterségesen táplált nagyipar nem hozta meg, amit nevében igértek: a mezőgazdaság felvirágozását. Sőt éppen az ellenkező történt.”

A liberális korszellem hatása alatt a zsidóság befolyása világszerte, így Magyarországon is, lényegesen megnő. Az emancipáció és a recepció törvényei az eddig fennállott közjogi külömbségeket törlik el, — híven a jogegyenlőségi elv követelményeihez. A zsidóság a magyarságnak a gazdasági és kereskedelmi pályákkal szembeni előítélete következtében ellentállás nélkül, sőt a befogadó nemzet által támogatottan szállja meg a liberális gazdasági életet; bank, kereskedelem és gyár az övék lesz. Szellemi tényezővé válik színháza, irodalma és sajtója útján, és nemsokára a szociáldemokrácia szervezkedésével kezébe veszi a magyar munkásságot és polgári radikálizmusa révén az intelligencia egy részét is.

A TRANSZILVÁN LIBERÁLIZMUS története egybeesik 1867—1918 kőzött a magyar liberálizmuséval, mégis keresnünk kell, hogy volt-e bizonyos — Transzilvánia lényegéből folyó — külömbség a magyar és a transzilván liberálizmus között?

Transzilvánia elsősorban eszmeileg hagyománytisztelő, sehol annyira ki nem tapintható és meg nem fogható az eszmék folytonossága, a társadalmi hagyományok és előítéletek befolyása, mint

Erdélyi Magyar Adatbank

Transzilvániában. Az a liberálizmus, amelyet az előbbiekben felvázoltunk, Transzilvániában nem hatott teljes mértékben.

Hatni azonban hatott, mert ha a régi transzilván államrend nem alakul át a liberális korszellem hatása alatt liberális jogállammá s ennek következtében oly liberális gazdasági rend nem alakul ki, amely a pénzgazdálkodás érdekében rendezkedik be, úgy a föld jogi helyzete nem változhatott volna meg és a románságnak a magyarság hátrányára történt hatalmas mértékű földszerzése nem válhatott volna lehetségessé.

A liberális eszme jog- és gazdasági rendjének következménye volt az a nagy gazdasági erőveszteség is, mely a transzilván magyarságot — a különben szükséges és nélkülözhetetlen — jobbágyfelszabadítással érte. Transzilvánia nemessége 1848-ban önként mondott le földesuri jogairól és 1,615.574 kat. holdat adott át — a régi Transzilvániában, tehát a királyhágóntúli vármegyékben, jórészt román jobbágyságnak minden számbajöhető kártérítés nélkül, ugyanis csak 1 frt. 10 krajcár holdankénti évjáradék tőkésített ellenértékét kapta — 20 év mulva. A jobbágyfelszabadítás, mely egyik napról a másikra átalakította a gazdasági élet rendjét a munkaerőnek készpénzbeni fizetésével, majd a pénzgazdálkodásra való áttérés és a liberális kor gazdasági jogrendje — a magyar kereskedelmi és váltótörvény bevezetése — mind hozzájárultak ahoz, hogy a tanszilván történeti birtokosság — kivéve az arisztokrácia egyrészét — már a magyar uralom alatt eltünt s ma már a transzilván magyar életben teljesen nyoma veszett. A birtokosság alatt pesze nemcsak a védekezésre sokkal képesebb mágnást és gentryt értjük, hanem azt az elterjedt kisnemességet, melynek 100—200 holdját a megváltozott gazdasági viszonyok nyomtalanul elmosták.

A transzilvániai kis- és kézműipar, mely a „céhek” korában annyira virágzott, szintén nyomtalanul tűnik el az élet árjában. A szászok keményen védték zárt társadalmukban magukat s eredménye a szász nagy- és középipar, amelynek kezdetei kisiparukban volt.

A kereskedelem észrevétlenül csúszik ki a városi magyar polgárság kezéből, s kerül jórészt zsidó kézbe. A megváltozott viszonyokkal a transzilván magyar kisnemesség, a kis- és kézműipar és a kereskedelem megbirkózni nem tudott, ami természetes is volt, mert a liberális gazdasági rend a haszon elvének bevezetésével a védekezésre szoruló kisembereket proletarizálta és a másik oldalon viszont nagy vagyonokat halmozott fel.

EZ A TRANSZILVÁN LIBERÁLIZMUS mérlege, amely azonban élesen elválik attól a különleges transzilván szabadelvüségtől, amely mélyen Transzilvánia történetébe gyökerezik.

Transzilvániában mindig kellett a dolgok természetes fejleményeképpen egy eszmei szabadság, mert csak ebben az elvont szabadságeszmében lehetett egyeztetni azokat az ellentéteket, amelyeket a három faj és hat felekezet egymás melletti emberi élete követel. Ez a szabadságeszme már az együttélés tényéből

Erdélyi Magyar Adatbank

következik, mert ez az élet természetes rendjében van s bár nehezen észrevehető és méltányolható, mégis ez a transzilván élet alapja. Eszményi értelemben nincs meg és talán soha se lesz meg, de annyiban, amennyiben nélkülözhetetlen az élet, a társadalom természetes rendjének fenntartásához, több-kevesebb mértékben megtalálható. A szabadságeszme az a tér, amelyben a változó politikai erőviszonyok szerint a három transzilván faj ereje egymással kiegyenlítődik. Ha ez nem volna, úgy kiegyenlítés se történhetne, s ha kiegyenlítés nem volna, úgy a társadalmi együttélésnek a rendje anarchiába torkolna.

Transzilvániában, hol különféle társadalmak, nemzetek, felekezetek élnek egymást keresztezve, a történelem folyamán kifejlődött egy bizonyos, ezt az együttélést szükségképpen lehetővé tevő, szabadelvű felfogás, melyet éppen azért, mert az egyetemes liberálizmus előtt már volt és elmulta után is lennie kell, *transzilván szabadelvűség*nek nevezhetünk. Ennek a szabadelvüségnek mély gyökerei vannak a transzilván történelemben.

Nemes és felvilágosodott volt olyan korban, mikor Európaszerte még a vallási fanatizmus lángja ég. Szólás- és gondolatszabadsága nem a francia forradalom liberális elvéből következik, hanem a reformációból, mert Transzilvániának a protestántizmus nyomán kialakuló közszelleme ezt már előbb megteremtette. Szellemtörténész számára kitűnő tanulmánynak kínálkozik például a XVIII. századvég református papi beszédeiből éppen ennek a szabadelvűségnek kimutatása.

Transzilvánia legjellemzőbb, legerősebb társadalmi élettörvénye azonban patriarchalitása. Komoly társadalmi életforma, melyet a régi Transzilvaniából őrzött meg napjainkig. Mélyen beitatódott Transzilvánia közszellemébe és minden transzilván embernek idegszállaiba. Egyházi szervezete és agrártársadalma elevenen őrizték meg e hagyományokat. A transzilván szabadelvüség benne él ebben az ősi patriarchalitásban, melyet modernné és elevenné tenni kizárólag szervezés kérdése.

A TRANSZILVÁNIAI MAGYARSÁG ma kisebbségi társadalom és társadalmának belső élettörvényeit önmaga állapítja meg. Ebben megvan s mindig meglesz a maga autonómiája.

Nem maradhat liberális, mert túlhaladott koreszmék jegyében nem élheti életét, de megmarad mindig közszelleme annak a nemes szabadelvűségnek jegyében, amely az ember méltóságát isteni törvényként tiszteli és az emberi gondolat szabadságát és tisztaságát mindig meg fogja őrizni. Transzilvánia szabadelvű volt akkor, mikor Európa még a feudális-patrimoniális állami és társadalmi szerkezetben élt, megőrizte ezt akkor is, mikor ez a liberális állam- és társadalomszerkezet lett uralkodó törvénye és szabadelvű marad akkor is, mikor ez a liberális elv helyét a totális állam- és a kollektív gazdasági és társadalmi szerkezeteknek adja át.

ALBRECHT FERENC.

Erdélyi Magyar Adatbank